

'Het verleden onder ogen'

Tineke Bogaerts en Hans Moors

Gesprek met Gert Oostindie

Prof. dr. Gert Oostindie (1955) studeerde als historicus af op een onderzoek naar de Cubaanse spoorwegen in de negentiende eeuw. In 1983 werd hij hoofd van de Caraïbische afdeling van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV). Eigenlijk pas vanaf dat moment verdiepte hij zich in Suriname en de Antillen.

Hij promoveerde in 1989 bij de antropoloog H. Hoetink op een interdisciplinaire studie van twee Surinaamse plantages (1770-1870) en werd in 1993 benoemd tot hoogleraar antropologie en vergelijkende sociologie van het Caraïbisch gebied.

Sinds 1 oktober 2000 combineert Oostindie deze functie met het directeurschap van het KITLV: de eerste directeur zonder 'Indonesische achtergrond'.

In zijn werkkamer in Leiden sprak Kleio met hem over geschiedenis en politiek.

Het KITLV werd anderhalve eeuw geleden opgericht om informatie te verzamelen over Nederlandsch-Indië. Tegenwoordig is het KITLV nog steeds wereldwijd bekend als expertisecentrum gericht op Indonesië, maar sinds de jaren zestig hebben ook de voormalige West-Indische koloniën steeds meer aandacht gekregen.

'Het zijn nu natuurlijk allang geen koloniën meer maar wij herbergen wel 's werelds grootste collecties over die gebieden. Je moet ons niet vergelijken met het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT) in Amsterdam. Daar is zowel een museum als een wetenschappelijk instituut en het terrein dat men daar bestrijkt is breder – de hele niet-westerse wereld.'

Wat is de relatie van uw instituut met de politiek? Worden er studies verricht voor ministeries als Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Buitenlandse Zaken, of Ontwikkelingssamenwerking?

'Dat komt voor, niet erg vaak overigens. Ikzelf heb recent met Inge Klinkers een dik boek geschreven over slavernij en dekolonisatie (*Knellende Koninkrijksbanden. Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000*). Daar is wel wat over te doen geweest. Het ministerie maakte bezwaar tegen het gebruik van notulen van de ministerraad. Van censuur was geen sprake, maar de publicatie werd vertraagd. Het boek wordt nu toch uitgegeven, ondersteund door de overheid, en verschijnt in oktober. Verder zijn we hier natuurlijk betrokken bij allerlei zaken. Neem bijvoorbeeld

het debat dat op het moment gehouden wordt over een gedenkteken voor de slavernij.'

Trekt men zich iets van uw bevindingen aan?

'Tja, eigenlijk wel, moet ik – met enige bescheidenheid – zeggen. Naarmate het een en ander meer in de media komt, tilt men er in Den Haag ook zwaarder aan. Ik schrijf her en der in kranten, wordt ook wel voor de televisie gevraagd. Op een gegeven moment luisteren politici, bewindslieden wel eens naar je. Niet vlug, maar met wat moeite lukt dat wel. Neem bijvoorbeeld het slavernijmonument. Ik ben al een aantal jaren daarmee bezig. Ik heb er een boek over laten verschijnen (G. Oostindie (red.), *Het verleden onder ogen. Herdenking van*

de slavernij (Den Haag 1999). Je merkt dan dat mensen dat gelezen hebben en er wel wat mee doen. En langzaam komt men dan terecht op zoiets als het monument. En natuurlijk zijn er politici en kamercommissies die mij wel eens om advies vragen bijvoorbeeld op het gebied van Suriname, de Antillen. Ze weten zo langzamerhand wel waar je mee bezighoudt.'

Historisch moralist?

In 1997 verscheen het grote werk van Oostindie, 'Het paradijs overzee'. In een bespreking daarvan staat dat de recensent u een historisch moralist vond. Gaat u een stapje verder dan een doorsnee historicus?

'Nou, dat moralisme valt behoorlijk mee of tegen, wat je maar wilt. Ik heb zo mijn standpunten. Wat je als wetenschapper moet doen is natuurlijk met enige afstand kijken naar de problematiek waarop je je richt. Maar het is ook zo dat bij de keuze van wat je gaat bestuderen een persoonlijk element zit. Je hebt je eigen keuzemoment en je eigen keuze. Ik had ook de geschiedenis van de houtworm in de scheepvaart kunnen nemen bij wijze van spreken. Maar ik heb gekozen voor beladener onderwerpen, zoals de slavernij, natievorming, dekolonisatie. Mijn streven daarbij is wel een kritische distantie te houden tot alle betrokken partijen. Van wat ik heb geschreven valt er best wel veel goed, bij Surinamers bijvoorbeeld of bij de overheid. Dat merk ik wel. Maar even later val ik juist weer enorm tegen. 'Hoe kun je dat nou doen', krijg ik dan te horen. Als auteur zit ik er niet om het mensen naar de zin te maken. Dat is het risico van al te geëngageerd zijn, en zeker van té moralistisch zijn.

Neem het monument. Ik vond het belangrijk om het herdenken van het slavernijverleden op de agenda te zetten, ook voor Nederlanders. Ik ben er erg vóór dat zoiets er komt. (Oostindie is ambassadeur van het Nationaal Monument Slavernijverleden.) Het wordt een nationaal monument, van iedereen. Iedereen mag er ook over meepraten en heeft een gelijke stem. Voor mij is het niet zo dat de mensen uit de voormalige koloniën noodzakelijkerwijs beter weten hoe het vroeger geweest is. Wetenschap is nu eenmaal het debat dat we met zijn allen voeren. Sommige mensen vinden dat ik hiermee weer teveel afstand neem. Ik heb die overtuiging niet zo van: wat waren we toch allemaal slecht in het verleden,

Gert Oostindie: 'Je moet de hele geschiedenis leren kennen van een periode, niet alleen de roemruchte zaken.'

schande; we moeten ons schuldig voelen. Waar het wel over gaat is het volgende: we zijn – en terecht – heel trots op onze Gouden Eeuw. Maar daar hoort ook de slavernij bij. Die moet je niet negeren. Als je zoiets bij je werk betreft, vind ik dat niet moralistisch, maar evenwichtig en volwassenen met geschiedenis bezig zijn.

Dezelfde houding heb ik ten opzichte van de zelfstandigheid van Suriname. Suriname is min of meer het Koninkrijk uitgezet. Ik ben zelf actief lid van de partij die daar het meest verantwoordelijk voor is geweest, maar ik blijf toch kritisch. Het partijlidmaatschap weerhoudt mij niet om te zeggen dat de PvdA toen een aantal essentiële dingen helemaal verkeerd heeft gedaan. Maar ook de politici in Suriname gingen daar toen in mee. Vorig jaar, vijftientig jaar na dato, is dat ook wel ter sprake gekomen. Ik heb toen niet gezegd dat alleen Nederland alles fout had gedaan. Dat is hypocriet. Maar wel dat er onverstandig gehandeld was door alle betrokkenen.'

Zouden er toch maar hogere subsidies moeten komen, of moeten er excuses worden gemaakt?

'Nou, daar zit je op het gebied van de politieke keuze. Ik heb dan mijn politieke mening. Die vloeit niet noodzakelijkerwijs voort uit mijn historische analy-

ses. Het is een ander terrein. Daar kies je bewust voor. Ik wil die dingen uit elkaar houden.

Als historicus zeg ik: als je zaken als de slavernij aan de orde stelt, ben je naar mijn mening niet onmiddellijk een historisch moralist. Ik voor mij ga met dergelijke zaken in de weer. Ik zit zelfs in de Antillencommissie van de PvdA. Andere historici zullen dat juist niet doen. Ik koester mijn persoonlijke engagement en ik wil het tegelijk wel zo houden dat ik ook herkenbaar blijf als de wetenschapper die distantie heeft en moet hebben. Toen ze mij vroegen in de partij of ik zitting wilde nemen in de Antillencommissie heb ik gezegd dat er snel een boek van mij uit zou komen, waarin met name de PvdA ervan langs zou krijgen. Maar dat vonden ze niet erg.

Ik probeer de grenzen duidelijk te trekken. Wel ligt het een in het verlengde van het ander. Er zijn mensen die over slavernij schrijven of ze het hebben over houthandel. Dat kan ik niet. Het gaat toch over mensen. Maar daarnaast ben je jaren bezig netjes en verantwoord de feiten na te gaan en uit te rekenen.

Dat is niet-geëngageerd, historisch vakwerk. En dat hoort er ook voor mij echt bij. Zoals omgekeerd een recent boek (P.C. Emmer, *De Nederlandse slavenhandel, 1600-1850* (Amsterdam 2000)

Koloniën, wetenschap en politiek

Het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) bestaat honderdvijftig jaar. In 1851 richtte de conservatieve oud-minister van Koloniën J.C. Baud een vereniging op met het doel een instituut te bestieren, dat kennis over de historie, taal en cultuur van de volkeren in Nederlandsch-Indië verzamelde, beheerde en ter beschikking stelde om de koloniën effectief en deskundig te besturen. Bovendien zouden de overzeese gebiedsdelen zo ook nog eens kunnen delen in de Nederlandse beschaving.

Dit 'oriëntalisme', het vertoog waarin een in essentie negatieve waardering van het Oosten ten grondslag lag aan de idee dat de superieure westerse wetenschap de koloniale heerschappij kon helpen handhaven, kleurde tot diep in de negentiende eeuw koloniale handel, bestuur, politiek, wetenschap en beschavingsstreven.

De eerste opleiding in Nederland die onderwijs bood over Nederlandsch-Indië was de Koninklijke Militaire Akademie (KMA). Vanaf 1836 konden hier officieren van het Nederlandse leger terecht die een carrière in de Oost ambieerden. Kort na de oprichting van de Koninklijke Akademie in Delft (1842), waar naar model van de polytechnische en handelsscholen in het buitenland 'burgerlijke ingenieurs, zoo voor 's lands dienst als voor de nijverheid' en 'kweekelingen voor den handel' werden opgeleid, werd – na een stevige discussie waarin Baud zich sterk maakte voor uitbreiding van het Delftse curriculum – bij aanvullend Koninklijk Besluit de Akademie ook dienstbaar gemaakt aan het voorbereidend onderwijs ten behoeve van de burgerlijke dienst in Nederlandsch-Indië. Met de formele opheffing van de Koninklijke Akademie in 1863 werd de ingenieursopleiding ondergebracht bij de nieuwe Delftse Polytechnische School (1864). De commerciële opleiding verloor haar vestigingsplaats én academische status. En de opleiding van indologen kon aan de Leidse universiteit worden voortgezet of aan de afzonderlijke 'Indische Instelling' van de gemeente Delft (1864-1900). Het KITLV, eerst ondergebracht in Delft, verhuisde in 1864 naar 's-Gravenhage. Jaren later werden vereniging en instituut in Leiden gevestigd.

De laatste veranderingen zijn recent. Op 1 januari 2001 werd het instituut onderdeel van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. De vereniging is niet meer de werkgever van het instituut, maar beheert nog wel de bibliotheek, de collecties en de uitgeverij.

Uiteraard maakt het KITLV deel uit van de institutionele geschiedenis van 'koloniale opleidingen', maar toen het werd opgericht in 1851 was het veeleer een genootschap van studieuze heren die meer wilden weten over dan van de exotische Indische archipel. Formeel had het KITLV een neutrale politieke signatuur. Intussen stond alleen al de invloed van Baud garant voor een conservatieve en vrijwel exclusief op 'Oost-Indië' gerichte invulling van de taken van het instituut. Hierdoor ontstond van meet af aan spanning met het Indisch Genootschap, opgericht in 1854. Dat formuleerde haar wetenschappelijke belangstelling veel breder dan Nederlandsch-Indië alleen en legde bovendien nadruk op de verantwoordelijkheid die Nederland als kolonisator zou moeten nemen om de bevolking van de overzeese gebiedsdelen bij hun (autonome) ontwikkeling te ondersteunen.

Beide genootschappen stonden naast en tegenover elkaar. De leden vochten hun meningsverschillen in de negentiende-eeuwse pers dikwijls op het scherpst van de snede uit. Het Indisch Genootschap groeide uit tot een liberale koloniale lobby: het 'Indisch vóórparlement'. Maar het KITLV was het langste leven beschoren. Het instituut groeide, nadat de dekolonisatie zijn intrede had gedaan, uit tot een wetenschappelijk bolwerk met wereldfaam, waar onderzoek wordt verricht naar zeer gespecialiseerde etnologische en taalkundige onderwerpen, maar tevens naar brede antropologische, ecologische, demografische en historische vraagstukken in de voor-malige en huidige overzeese Rijksdelen. Bovendien beschikt het KITLV over unieke archief- en bibliotheekcollecties, overwegend gericht op Indonesië, maar met een groeiende aandacht voor het Caraïbisch gebied. Het bewaken van het culturele erfgoed van de 'Nederlandse' minderheden dient zich aan als een nieuwe maatschappelijke taak voor een instituut van respectabele ouderdom.

een goed stuk historisch handwerk kan bevatten en toch op enkele punten een ergniswekkende toon voert.'

Onderwijs: leren en herinneren

Het project 'Bouwstenen van intercultureel onderwijs' van Leo Dalhuisen en Herman Obdeyn (Universiteit Leiden) uit het begin van de jaren negentig heeft intussen zijn weg gevonden naar de huidige generatie geschiedenismethodes. Of die een belangrijk en pijnlijk onderwerp als de slavernij nu allemaal op een goede en zinvolle manier voor het voetlicht brengen, is beslist nog een punt van discussie. Maar in elk geval beschikken geschiedenisdocenten tegenwoordig over een leidraad om het onderwerp aan de orde te stellen. Actueel op het moment is het rapport van de commissie-De Rooy. Het doel van het geschiedenisonderwijs, aldus de commissie, is het aankweken van historisch besef: het kunnen verbinden van je positie in het heden en je kijk op de toekomst met het verleden. Wat vind u, vanuit het oogpunt van de Nederlandse bemoeienis met de West, van belang om dit doel te kunnen realiseren?

'Als je van school komt moet je weten dat de economische ontwikkeling van Nederland sinds de zeventiende eeuw sterk verbonden is geweest met het kolonialisme, zozeer dat het er een integraal onderdeel van was. Kolonialisme en slavernij waren evenzeer onderdelen van de Nederlandse samenleving als bijvoorbeeld tolerantie. Leerlingen moeten dat weten. En eigenlijk zouden ze ook moeten kunnen inzien dat mensen destijds dat niet als een tegenstelling ervaren hebben. Wij vinden dat nu hypocrisie, maar destijds was dat niet zo. Op deze manier kijk je kritisch naar de samenleving van toen, maar tegelijk ook naar die van nu. De werkelijkheid heeft meer dan één kant en dingen veranderen.

Voor de postkoloniale migranten vind ik het belangrijk, dat we ons realiseren: zij zijn hier omdat wij daar waren! Het is een cliché, maar het is natuurlijk wel zo. In Suriname en de Antillen leeft vrijwel niemand waarvan de voorouders niet door de Nederlanders daarnaartoe gebracht zijn.'

Vind u dat wij bepaalde morele verplichtingen hebben in ons dagelijks bestaan ten opzichte van die groep mensen? En hoe ga je dan daarmee om?

'Er bestaat wel instinctieve afwijzing van vreemden. Maar over het algemeen gaat dat niet zover dat je die moet tegengaan met speciale voorschriften of zoiets. We zijn allemaal Nederlanders. In het maatschappelijk verkeer hebben we dezelfde rechten en plichten.

Wel vind ik dat Nederland bepaalde verantwoordelijkheden heeft ten opzichte van de landen van herkomst, dat wel. Waarbij aantekend moet worden dat men in Indonesië daar niet om zit te springen.'

Wat doet Nederland tegenwoordig in Suriname? Hoezeer moeten we daar ons stempel nog drukken op de ontwikkeling van het land?

Bij de onafhankelijkheid in 1975 zijn natuurlijk afspraken gemaakt. Ik vind dat je je daaraan moet houden. Maar ze zijn nog steeds niet nagekomen. Suriname is ook geen buitenland zonder meer. Er gaat overigens niet ontzettend veel geld naar toe. Per hoofd van de Nederlandse bevolking ongeveer het bedrag van twee pilsjes. Maar aan de andere kant, als het geld niet goed besteed wordt dan heeft die hulp geen zin. Daar moet je zakelijk in zijn.'

Wat raadt u docenten aan om te lezen in de vakantie als ze zich goed in het onderwerp slavernij willen verdiepen?

'Romans? Over onze West? Albert Helman, Cynthia McLeod. Er zijn veel goede Amerikaanse boeken, maar voor het Nederlandse gebied zou ik het niet zo weten. Er komt in de herfst trouwens een Teleac-cursus over slavernij. Nieuwe wetenschappelijke studies over de Nederlandse activiteiten in de West zijn er natuurlijk wel, *Het paradijs overzee* bijvoorbeeld. En dan de recente studie van Emmer over de slavenhandel.

Het is jammer dat er zo weinig is. Over de Oost is er veel meer. Dat gebied is altijd, ook in het KITLV, de kern van de activiteiten geweest. De West bungelt er maar wat bij. Men denkt altijd voorname-lijk aan Indonesië. Dat gebied is voor Nederland natuurlijk veel belangrijker geweest. Het was een veel groter bezit. Maar er zit nog iets achter: het idee van 'daar is iets groots verricht'. Dat hebben we met de West niet, dat soort gedachten.

Voor het onderwijs vind ik belangrijk dat je de geschiedenis rond leert kennen. Het hoeft niet in de sfeer te gaan van 'wat waren we toch een schurken'.

De mooie kant van ons verleden: het West-Indisch huis in Amsterdam (1641).

Maar de slavernij hoort erbij, ook al is er in het onderwijs toch al te weinig tijd. Er zitten tegenwoordig, zeker in de grote steden, steeds meer leerlingen uit voormalige koloniën in de klas. Het is echt pijnlijk als je dan nooit over dat stuk van het Nederlandse verleden hoort.'

Wordt dat ook zo ervaren door Surinamers en Antillianen in Nederland?

'Ja, velen onder hen ergeren er zich geweldig aan dat Nederlanders zo weinig weten van hun achtergrond. Zelf hebben ze allerlei verhalen over hun verleden. Die kun je overigens met dezelfde korrel zout nemen als alle andere verhalen over het verleden, maar ze hebben natuurlijk gelijk als ze zeggen dat ze wel alles van ons moeten weten en wij nooit iets van hen. Wat ook een rol speelt: als alle Surinamers en Antillianen nu een goede positie innamen in de Nederlandse samenleving, dan was er natuurlijk weinig aan de hand. Maar veel mensen werken vanuit een underdogpositie. De slavernij is er niet meer, racisme is er wel, de stereotypen die zich in de tijd van de slavernij ontwikkelden zijn er nog steeds.'

Het monument

In Amsterdam zijn in april maquettes geëxposeerd van ontwerpen voor het slavernijmonument. De discussie daarover is gaande. Niet alleen over welk monument er komen moet, maar ook over wat het moet uitdrukken. Welk ontwerp vindt u het beste?

'De opdracht is gegaan naar de Surinaamse kunstenaar Edwin de Vries. Wat ik belangrijk vind, is dat het monument over de toekomst gaat, dat het een wat ruimere betekenis heeft: een combinatie tussen slavernij en vrijheid. De basis van de slavernij is immers onvrijheid. Die link moet figuratief zo gemaakt worden dat niet al te zeer de nadruk gelegd wordt op allerlei afleidende zaken. Niet zo lichamelijk met veel spierballen en zo en ontworsteling aan ketenen: daar ben ik niet dol op. Maar ook niet zo abstract dat het van alles kan zijn.'

Leerlingen zijn vaak een van de doelgroepen bij acties van organisaties die een nogal abstracte benadering van een specifiek stuk verleden presenteren. Je loopt dan gemakkelijk het gevaar dat ze helemaal niet meer zien waarover iets gaat.

'Daarom zeg ik ook: het monument moet duidelijk over slavernij gaan. We willen het niet alleen over vrijheid hebben. Niet zoals een dodenherdenking die alleen gaat over vandaag.'